

PŘEHLEDOVÝ ČLÁNEK / REVIEW ARTICLE

BEZODKLADNÉ POHŘBÍVÁNÍ PŘI HROMADNÉM ÚMRTÍ OSOB V ČESKÉ REPUBLICE

EMERGENCY BURIAL IN THE EVENT OF A MASS FATALITY IN THE CZECH REPUBLIC

Tomáš Zeman¹, Leopold Skoruša², František Paulus³, Alena Oulehlová^{1✉}, Eva Drozdová⁴

¹ Katedra teorie vojenství, Univerzita obrany v Brně, Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika

² Katedra řízení zdrojů, Univerzita obrany v Brně, Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika

³ Institut ochrany obyvatelstva, Ministerstvo vnitra - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky, Na Lužci 204, 533 41 Lázně Bohdaneč, Česká republika

⁴ Ústav experimentální biologie, Masarykova univerzita, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, Česká republika

Přijato 26. ledna 2021.

Akceptováno 15. března 2021.

Zveřejněno 4. června 2021.

Souhrn

Bezodkladné pohřbívání je jedním z nástrojů řešení mimořádných událostí s hromadným úmrtím osob v případech, kdy pohřební služby nejsou v rámci své běžné činnosti schopny zajistit řádné pohřbení těl zemřelých. Cílem článku bylo zhodnotit aktuální možnosti a náležitosti provedení bezodkladného pohřbívání v České republice na základě analýzy platných právních předpisů. Bylo zjištěno, že některé zásadní náležitosti bezodkladného pohřbívání nejsou v současných právních předpisech upraveny: 1) chybí jasné vymezení odpovědnosti za provedení bezodkladných pohřebních služeb; 2) nejsou stanoveny žádné závazné požadavky na způsob provedení inhumace těl zemřelých, u kterých nebyly provedeny úkony nutné pro jejich následnou identifikaci; 3) nejsou stanoveny žádné závazné požadavky na způsob provedení inhumace těl zemřelých, jejichž totožnost nebyla určena.

Klíčová slova: bezodkladné pohřbívání; hromadné úmrtí; identifikace zemřelých osob; právní předpisy

Summary

Emergency burial of the dead is one of the tools for dealing with mass fatalities in cases where the capacity of funeral services is insufficient to ensure the proper burial of dead bodies. The aim of the article is to assess current possibilities and requirements for emergency burial of the dead in the Czech Republic based on the analysis of applicable legal regulations. It was found that some essential requirements for emergency burial of the dead is not regulated in the current legislation: 1) responsibilities for the performance of emergency funeral services are not clearly defined; 2) there are no mandatory requirement for the method of inhumation of dead bodies for which the operations necessary for their subsequent identification cannot be performed; 3) there are no mandatory requirement for the method of inhumation of dead bodied which cannot be identified.

Key words: emergency burial of the dead; mass fatalities; identification of deceased persons; legislation

ÚVOD

Bezodkladné pohřbívání osob se uplatňuje při řešení mimořádných událostí s hromadným postižením osob zejména tehdy, pokud počet obětí výrazně překračuje kapacity chladicích boxů určených pro uchování pozůstatků zemřelých osob do doby provedení řádného pohřbu, popř. alternativních způsobů uchování pozůstatků zemřelých osob, např. využití průmyslových chladíren a mrazíren, či ledových ploch zimních stadionů nebo suchého ledu (1). V takových případech není vzhledem k probíhajícímu rychlému rozkladu těl neumístěných ve chladicích boxech a s tím související hrozbě následného vzniku a šíření epidemií možné pohřbení těl obětí odkládat. To zpravidla vylučuje nejen provedení řádného pohřbu zemřelých osob, ale také jejich náležitou identifikaci. Podrobnosti ohledně zacházení s pozůstatky těl obětí mimořádných událostí s hromadným postižením osob nejsou však v platném právním řádu České republiky (dále také „ČR“) dostatečným způsobem specifikovány, na což upozorňuje předložený článek. Okolnosti bezodkladného pohřbení neidentifikovaných těl obětí mají přesto zásadní význam při jejich pozdější identifikaci, kterou je možné učinit po exhumaci ostatků zemřelých osob. Cílem článku je zhodnocení aktuálních podmínek a možností realizace bezodkladných pohřebních služeb v České republice na základě provedené analýzy platných právních norem a doporučení mezinárodních organizací ve vztahu k možnostem následné identifikace zemřelých osob. Článek se zabývá pouze bezodkladným pohřbíváním osob při mimořádných událostech a krizových situacích nevojenského charakteru, proto neřeší realizaci bezodkladných pohřebních služeb za ozbrojeného konfliktu. Tato oblast je upravena mezinárodním humanitárním právem, zejména čl. 16 a 17 Ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12. srpna 1949, čl. 19 a 20 Ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12. srpna 1949, čl. 120 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949, čl. 130 Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12. srpna 1949 (2) a čl. 61 Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (dále jen „Dodatkový protokol I k Ženevským úmluvám“) (3).

ČINNOST ZDRAVOTNICKÉ ZÁCHRANNÉ SLUŽBY NA MÍSTĚ UDÁLOSTI A KONSTATOVÁNÍ SMRTI

Problematika řešení mimořádných událostí s hromadným postižením osob je v právním řádu ČR řešena poměrně podrobně. Velmi přesně jsou specifikovány činnosti zdravotnické záchranné služby v místě události s hromadným postižením osob. Podle zákona č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotnické záchranné službě“) je řešení mimořádných událostí s hromadným postižením osob jedním z úkolů zdravotnické záchranné služby, která v těchto situacích zabezpečuje v rámci své činnosti třídění osob postižených na zdraví podle odborných hledisek urgentní medicíny (4). Další podrobnosti jsou pak stanoveny v § 6 – § 12 vyhlášky č. 240/2012 Sb., kterou se provádí zákon o zdravotnické záchranné službě (5). Řešení těchto situací je charakteristické především vyhledáváním a tříděním postižených osob, které se v souladu s vyhláškou provádí tehdy, pokud existuje významný nepoměr mezi počty postižených osob a zasahujících zdravotnických pracovníků. Vyhledáváním a tříděním postižených osob jsou pověřeny třídící skupiny. K rychlé identifikaci a stanovení pracovní diagnózy zdravotního stavu se při třídění postižených osob použije identifikační a třídící karta, jejíž obsah je specifikován v příloze 1 k vyhlášce č. 98/2012 Sb., o zdravotnické dokumentaci, ve znění pozdějších předpisů (6). Identifikační a třídící karta obsahuje podle uvedené vyhlášky mimo jiné jedinečné registrační číslo pacienta (kombinace písmene označujícího kraj a pořadové číslo karty), stupeň naléhavosti ošetření pacienta, pracovní diagnózu, stav životně důležitých funkcí a stupeň naléhavosti odsunu, jednotný formát identifikační a třídící karty nicméně v České republice neexistuje. Identifikační a třídící kartu obdrží také oběti, ale pouze s vyznačeným časem ohledání a černou prioritou (7). Identifikační a třídící karta se upevňuje zpravidla na krk nebo některou končetinu.

V případech, kdy se postižené osoby nacházejí v nebezpečné zóně nebo na příliš rozsáhlém prostoru, popř. počet postižených osob výrazně překračuje kapacitní možnosti zasahujících zdravotnických pracovníků, se vedle zdravotnického třídění provádí rovněž předběžné třídění zraněných osob metodou START (Snadné Třídění A Rychlá Terapie), které provádějí proškolení příslušníci Hasičského záchranného sboru České republiky (dále jen „HZS ČR“), popř. dalších složek integrovaného záchranného systému (dále také „IZS“) (7). Ti rozhodují o transportu pacientů na stanoviště přednemocniční neodkladné péče jejich označením některou ze 4 barevných pásek (červená, žlutá, zelená, černá). Těla bez známek životních funkcí jsou označena páskou černé barvy a takto označena ponechána na místě nálezu. Po odsunu všech osob, kterým byla v rámci metody START přidělena některá z ostatních barev,

jsou těla označena černou páskou prohlédnuta lékařem. Aktuální Typová činnost složek IZS při společném zásahu u mimořádné události s velkým počtem zraněných osob (7) nicméně neupřesňuje, zda mají být těla označena černou páskou ještě dále tříděna třídící skupinou a mají jim být přitom přidělovány identifikační a třídící karty.

V souladu s § 87 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotních službách“) konstatuje smrt při mimořádné události s hromadným úmrtím lékař poskytovatele zdravotnické záchranné služby (8). V případě přidělení černé pásky příslušníkem HZS ČR, popř. jiné složky IZS, v rámci metody START se tedy nejedná o konstatování smrti a každá takto označená osoba musí být vždy následně ohledána lékařem poskytovatele zdravotnické záchranné služby, který konstatuje smrt. Prohlídku těla zemřelého pak v souladu s § 87 odst. 2 provádí lékař přivolaný Policií České republiky (dále jen „Policie ČR“). Podle § 84 odst. 1 je v rámci této prohlídky provedeno rovněž označení těla zemřelého.

NAKLÁDÁNÍ SE ZEMŘELÝMI V MÍSTĚ MIMOŘÁDNÉ UDÁLOSTI

Na rozdíl od širšího právního vymezení řešení mimořádných událostí s hromadným postižením osob je problematika právní regulace následného nakládání s osobami zemřelými při těchto událostech řešena jen velmi rámcově. Několik základních informací obsahuje vyhláška č. 240/2012 Sb., kterou se provádí zákon o zdravotnické záchranné službě. Podle § 6 odst. 1 této vyhlášky provede vedoucí výjezdové skupiny, která na místo mimořádné události s hromadným postižením osob dorazí jako první, orientační zdravotnický průzkum (5). Předmětem tohoto průzkumu je mj. provedení odhadu počtu osob postižených na zdraví a počtu zemřelých na místě. V případě potřeby navrhuje vedoucí zdravotnické složky na místě zásahu veliteli zásahu místo pro umístění a identifikaci zemřelých, případně toto místo sám stanovuje v rámci organizace členění místa mimořádné události s hromadným postižením osob.

Přesun zemřelých osob na místo pro umístění a identifikaci zemřelých však může proběhnout až po schválení ze strany Policie ČR, neboť v případě potřeby vyšetřování orgánů činných v trestním řízení je nezbytné ponechat těla obětí na místě až do ukončení určitého stádia vyšetřování (7). Osoby nejevící známky života jsou přitom ze sektoru vyhledávání a záchrany vyneseny až jako poslední na pokyn Policie ČR. Odsunutá těla obětí jsou v tuto chvíli stále opatřena identifikační a třídící kartou, pokud jim byla přidělena. Ta může být sejmuta až na základě rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení.

IDENTIFIKACE ZEMŘELÝCH

Identifikaci zemřelých provádí Policie ČR v souladu s § 87 odst. 2 zákona o zdravotních službách (8). Velitel složky Policie ČR na místě zásahu zajistí za tímto účelem přivolání lékaře se způsobilostí v oboru soudního lékařství. Pokud je na místě velké množství obětí, vytvářejí se na místě pro účely jejich identifikace tzv. DVI (Disaster Victim Identification) týmy (5). DVI tým je podle čl. 3 odst. 1 pokynu policejního prezidenta č. 150/2016, o týmu DVI České republiky tvořen jednak vedoucím týmu DVI a jeho zástupcem, kteří jsou příslušníci Policie ČR zařazení v Kriminalistickém ústavu Praha, jednak dalšími členy s různými specializacemi (9). Podle čl. 8 odst. 1 uvedeného pokynu policejního prezidenta je tým DVI při mimořádné události, při níž zemře více než 10 osob, nasazen vždy. Při vzniku mimořádné události jsou členové DVI týmu rozděleni do 4 skupin:

1. PM (post mortem) skupina;
2. AM (ante mortem) skupina;
3. identifikační skupina;
4. asistenční skupina.

Úkolem PM skupiny je v souladu s čl. 9 odst. 4 písm. a) pokynu policejního prezidenta č. 150/2016 provést na místě mimořádné události dokumentaci a prohlídku těl zemřelých osob (9). Přitom provádějí sejmutí snadno odejmutelných předmětů z těla obětí a jejich uložení do obalového materiálu. Předměty obtížně snímatelné (např.

prsteny) jsou přitom ponechány na těle oběti. Dle čl. 9 odst. 4 písm. d) uvedeného pokynu policejního prezidenta jsou současně tyto nálezy označeny identifikačním číslem ve formátu 420-XX, kde XX značí číslo těla nebo jeho části (toto číslo je přidělováno PM skupinou). Stejným číslem jako odebrané nálezy je pak označen také přepravní vak s tělem oběti. Podle čl. 9 odst. 4 písm. e) a g) PM skupina současně provádí fotodokumentaci míst nálezu a jeho zaměření pomocí profesionálního GPS (Global Positioning System) přijímače, pokud je to účelné. Všechny nálezy jsou dle čl. 9 odst. 5 písm. b) PM skupinou zaznamenávány do tzv. PM formulářů. Podle čl. 9 odst. 5 písm. f) je dále úkolem PM skupiny zajistit v součinnosti s HZS ČR převoz těl nebo jejich částí na místo dočasného shromáždění těl a následně do určeného ústavu soudního lékařství. Postup nakládání s těly zemřelých v případech, kdy kapacity dostupných ústavů soudního lékařství nebudou dostatečné vzhledem k počtu obětí mimořádné události, ve výše uvedeném pokynu policejního prezidenta řešení nejsou.

Úkolem AM skupiny je podle čl. 9 odst. 5 pokynu policejního prezidenta č. 150/2016 shromáždit data o vytipovaných osobách, která mohou být využitelná při procesu identifikace, např. záznamy ze zdravotnické dokumentace, informace od blízkých osob, záznamy z evidence orgánů státní správy nebo vzorky DNA (deoxyribonukleová kyselina) pocházející od vytipované osoby, popř. příbuzných osob (9). Získané informace zaznamenává AM skupina v souladu s čl. 9 odst. 5 písm. c) uvedeného pokynu policejního prezidenta do tzv. AM formuláře. Samotnou identifikaci zemřelých osob pak provádí dle čl. 9 odst. 6 identifikační skupina. Identifikace se přitom provádí na základě srovnání nálezů PM skupiny a údajů získaných AM skupinou. Lze ovšem předpokládat, že v případě vysokého počtu úmrtí při mimořádné události nebude možné tímto způsobem identifikovat všechny zemřelé, ať už pro nedostatečnou personální kapacitu DVI týmů, nebo proto, že některé zemřelé osoby se nebudou nacházet mezi osobami vytipovanými AM skupinou.

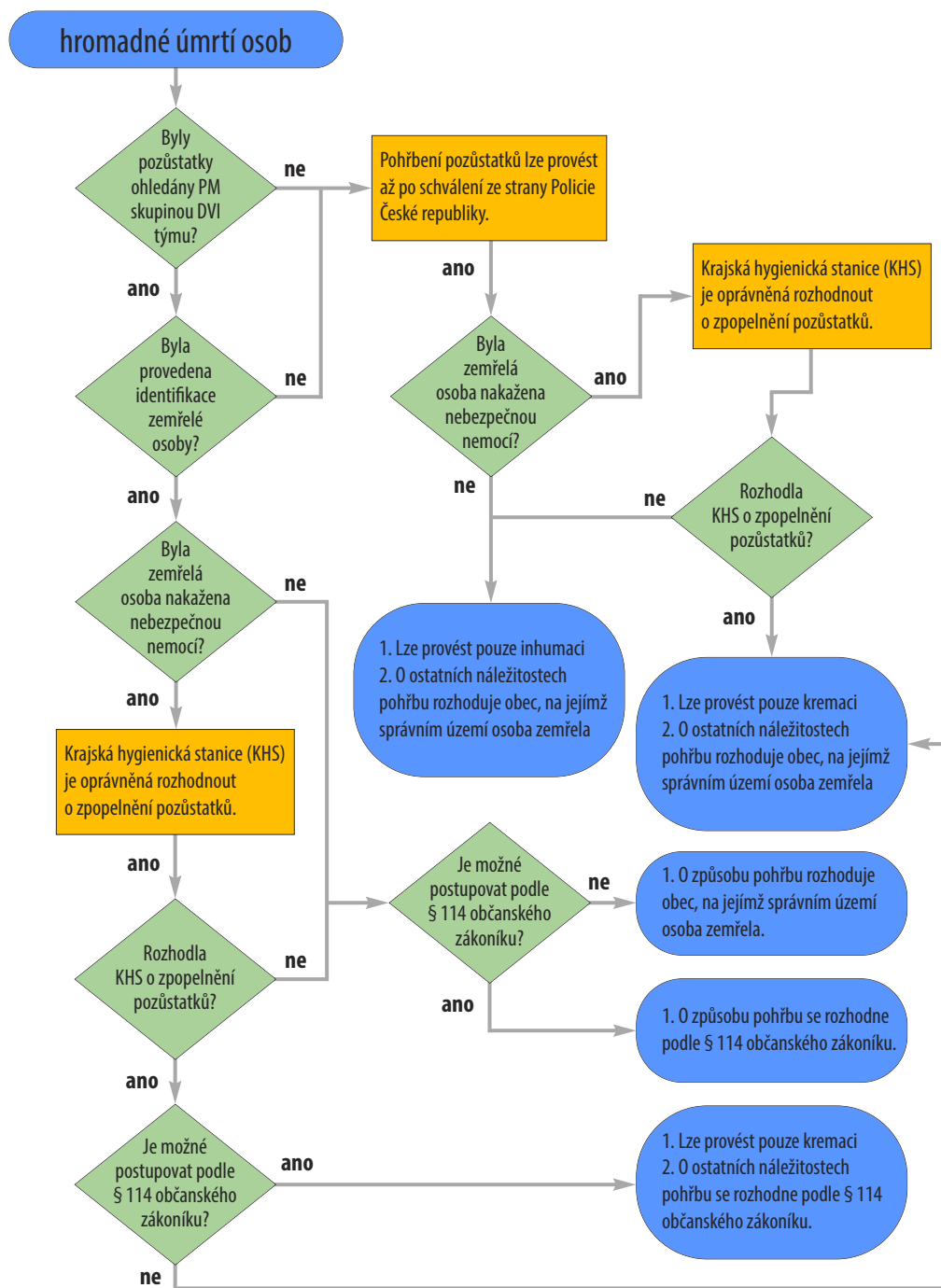
Podle čl. 11 pokynu policejního prezidenta č. 150/2016 jsou dokumenty pořízené DVI týmem následně evidovány v evidenci dokumentů Kriministického ústavu Praha, přičemž skartační lhůta je pro tyto dokumenty stanovena na 20 let od ukončení nasazení týmu DVI (9).

ORGANIZACE BEZODKLADNÉHO POHŘBÍVÁNÍ

Za běžných okolností je o způsobu svého pohřbu oprávněn dle § 114 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“) rozhodnout člověk sám (10). Nezanedbal-li o tom své výslovné rozhodnutí, rozhodují o jeho pohřbu příbuzní v pořadí stanoveném § 114 odst. 1 občanského zákoníku. Teprve tehdy, pokud žádný z uvedených příbuzných není, rozhodne o jeho pohřbu obec, na jejímž území tento člověk zemřel. Podobně v případech, kdy není zjištěna totožnost mrtvého do 1 týdne od zjištění úmrtí nebo nebylo-li do 96 hodin od oznámení úmrtí sjednáno pohřbení těla zemřelého, zajišťuje podle § 5 odst. 1 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů (dále jen „zákon o pohřebnictví“) pohřeb obec, na jejímž území k úmrtí došlo, nebo zde bylo tělo zemřelého nalezeno, případně vyloženo z dopravního prostředku (11). Je nicméně zjevné, že v případě mimořádné události s úmrtím velkého počtu osob, jejíž charakter klade nároky převyšující možnosti uchování těl zemřelých, nelze podle výše uvedeného § 5 odst. 1 zákona o pohřebnictví postupovat, neboť pohřeb bude s vysokou pravděpodobností nutné uskutečnit dříve než za 1 týden. Způsob realizace bezodkladného pohřbívání osob, ani to, kdo se v takovém případě stává vypravitelem pohřbu dle § 2 písm. p) zákona o pohřebnictví, však v tomto zákoně žádným způsobem řešeny nejsou. Pokud je nám známo, není tato oblast řešena ani žádnými dalšími právními normami.

Pokud jde o způsob pohřbívání osob zemřelých při mimořádných událostech s hromadným postižením osob, v platné právní úpravě vztahující se k řešení tohoto typu mimořádných událostí (4, 5, 8) není tato eventualita řešena prakticky vůbec. Některé podrobnosti o průběhu bezodkladného pohřbívání při mimořádných událostech s hromadným úmrtím osob lze nicméně alespoň zčásti odvodit z některých ustanovení zákona o pohřebnictví (11). Zejména lze konstatovat, že na způsob nakládání s pozůstatky zemřelých osob bude mít v těchto situacích zásadní vliv to, zda byla před pohřbením zemřelého provedena jeho identifikace. Pokud totiž není možné určit z jakéhokoli důvodu totožnost zemřelého, mohou být jeho pozůstatky podle § 5 odst. 3 pohřbeny pouze uložením do hrobu nebo hrobky. Výjimkou je nicméně situace, kdy byla zemřelá osoba v době úmrtí nakažena nebezpečnou nemocí a není přitom možné vyloučit riziko nákazy dalších osob touto chorobou. V tom případě je podle § 5 odst. 3 písm. b) zákona o pohřebnictví krajská hygienická stanice oprávněna rozhodnout o pohřební zemřelého zpopelněním.

Výše popsaná situace je znázorněna ve vývojovém diagramu na obrázku 1.

Obrázek 1. Vývojový diagram znázorňující postup pohřbívání těl zemřelých při mimořádné události s hromadným úmrtím osob dle platných právních norem v ČR (zdroj vlastní)

Organizace bezodkladného pohřbívání za krizového stavu

V případě, že dojde k vyhlášení krizového stavu, koordinuje podle § 14 odst. 3 písm. a) zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „krizový zákon“) (12)

po dobu trvání krizového stavu opatření k zajištění bezodkladných pohřebních služeb hejtman příslušného kraje nebo primátor hlavního města Prahy (dále jen „hejtman“). Výše uvedené ustanovení však nevylučuje možnost ústřední koordinace bezodkladných pohřebních služeb vládou České republiky (dále jen „vláda ČR“) dle § 4 odst. 1 krizového zákona. Ústřední koordinaci bezodkladných pohřebních služeb lze předpokládat tehdy, pokud krizová situace dosahuje značného rozsahu a vláda ČR vyhlásila nouzový stav podle čl. 5 odst. 1 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky (13).

Podle § 21 odst. 1 a 5 zákona č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy, ve znění pozdějších předpisů (14) může hejtman za stavu nebezpečí uložit právníkům či podnikajícím fyzickým osobám povinnost dodávat služby, které jsou předmětem jejich činnosti či podnikání, a to v přiměřeném množství. Stejnou pravomoc má v souladu s ustanovením § 22 odst. 2 vláda ČR za nouzového stavu. Toto krizové opatření umožňuje využít při řešení krizových situací s hromadným úmrtím osob soukromé poskytovatele pohřebních služeb, provozovatele krematorií apod.

V případě, kdy poskytovatelé pohřebních služeb nebudou schopni z kapacitních důvodů zabezpečit pohřbení všech zemřelých, lze považovat za nejvhodnější řešení jejich posílení složkami IZS. V době krizového stavu jsou složky IZS povinny řídit se při zásahu pokyny hejtmana v souladu s ustanoveními § 14 odst. 3 písm. a) a § 28 odst. 3 krizového zákona (12) a dále § 4 odst. 6 zákona o IZS (15). Při řešení krizové situace plní HZS kraje podle § 15 odst. 1 písm. e) krizového zákona (12) úkoly stanovené hejtmanem v rozsahu krizového plánu kraje. Pro zabezpečení bezodkladného pohřbívání zemřelých může být využita také Armáda České republiky (dále jen „Armáda ČR“). Podle § 14 odst. 1 písm. c) zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů (16), lze Armádu ČR použít mimo jiné k likvidačním pracím při pohromách. Rozhodnout o použití Armády ČR však v tomto případě může podle § 16 odst. 4 pouze vláda ČR na návrh ministra obrany.

Způsob provedení inhumace

Na základě provedené analýzy platných normativních právních aktů lze konstatovat, že v současné době neexistuje v ČR žádná právní norma regulující způsob uložení zemřelých těl do země, a to ani v případech, kdy nebyla zjištěna totožnost zemřelého. V těchto případech je přitom dle § 5 odst. 3 zákona o pohřebnictví (11) inhumace jediným možným způsobem pohřbení těla zemřelého, vyjma eventuality uvedené v § 5 odst. 3 písm. b) tohoto zákona.

Na mezinárodní úrovni jsou nicméně k dispozici doporučení a příručky některých mezinárodních organizací (17, 18). Dle příručky, kterou vydala Pan American Health Organization (dále jen „PAHO“) (17), by měla být těla zemřelých v případech, kdy je to z organizačního hlediska možné, pohřbívána do samostatných hrobů. Pokud se však nelze, vzhledem k vysokému počtu zemřelých, vytvoření hromadného hrobu vyhnout, měla by být dodržena následující pravidla:

1. Orientace těl by měla být zvolena v souladu s převažujícím náboženstvím v dané oblasti;
2. Těla by měla být uložena paralelně v řadách ve vzdálenosti nejméně 0,4 m od sebe;
3. Každé tělo by mělo být pohřbeno s unikátním referenčním číslem vyznačeným na voděodolném štítku. Toto číslo by mělo být vyznačeno rovněž na úrovni terénu a zaznačeno do map;
4. Hroby by měly mít hloubku 1,5–3 m;
5. Dno hrobu by se mělo nacházet nejméně 2 m nad hladinou podzemní vody;
6. Hromadný hrob by měl být ve vzdálenosti nejméně 200 m od zdrojů pitné vody.

Rovněž podle doporučení World Health Organization (dále jen „WHO“) (18) by měly být hromadné hroby neidentifikovaných těl používány až jako krajní řešení. Pokud je k tomu přesto nutné přistoupit, měla by být dodržena následující pravidla:

1. Těla by měla být zabalena do plastového pytle, nebo jiného dostupného obalu;
2. S částmi těl by mělo být zacházeno jako se samostatnými těly. Bez náležité identifikace by neměly být části těl dávány dohromady;
3. Osobní předměty by měly být ponechány u pohřbeného těla;

4. Tělo i obal, do něhož je tělo uloženo, by mělo být označeno unikátním referenčním číslem;
5. Hrob by měl být 1,5–3 m hluboký;
6. Hrob by měl být vzdálen nejméně 200 m od zdroje vody;
7. Hrob by měl být nejméně 2 m nad hladinou spodní vody;
8. Těla by měla být uložena paralelně v jedné vrstvě ve vzdálenosti nejméně 0,4 m od sebe;
9. Pozice pohřbených těl by měla být vyznačena na povrchu;
10. Uložení těla by mělo být provedeno v souladu s místními zvyklostmi.

Komparací doporučení PAHO a WHO bylo zjištěno, že základní technické parametry na pohřbívání lidských pozůstatků jsou shodné. Obě doporučení respektují i náboženské, etnické a jiné zásady.

Na rozdíl od doporučení PAHO a WHO, které označují hromadné hroby za vysloveně krajní řešení, považují je někteří autoři, např. (19), za vhodný a bezpečný způsob uchování velkého počtu zemřelých osob tehdy, pokud jsou při pohřbívání dodržovány určité standardy. Perera a Briggs (19) doporučují dodržovat tato pravidla:

1. Možná místa hromadných hrobů by měla být vytyčena a zmapována dopředu, nikoliv až v době mimořádné události;
2. Hromadné pohřbívání by mělo být prováděno vždy s ohledem na možnou budoucí exhumaci pohřbených ostatků;
3. Hromadné hroby by měly být dobře dostupné ze všech stran;
4. Hranice hromadného hrobu by měly být jasně označeny;
5. Rozsah hromadného hrobu by měl být stanoven s ohledem na místní podmínky (např. vzdálenost od zdrojů pitné vody, vzdálenost od spodní vody, vzdálenost mezi pohřbenými těly);
6. Hromadné pohřby by měly být prováděny jen přes den a za vhodných klimatických podmínek;
7. Všechna pohřbená těla by měla být označena specifickým identifikačním referenčním kódem;
8. Pohřbená těla by měla být od půdy oddělena nedegradujícím materiálem. Nejvhodnější jsou rakve, avšak v případě, že nejsou k dispozici, mohou být využity plastové pytle;
9. Vrstvení těl na sebe je nepřipustné;
10. Jakékoliv sekundární zásahy do hromadného hrobu, např. vyzvednutí již pohřbeného těla a jeho přesun na jiné místo, jsou nepřipustné, neboť mohou vést k narušení uspořádání hromadného hrobu.

Z hlediska organizace bezodkladného pohřbívání je zásadní především požadavek na vytyčení možných míst hromadných hrobů dopředu, jak doporučují Perera a Briggs (19), nikoliv až při řešení mimořádné události s hromadným úmrtím osob.

Dodržování podobných pravidel v ČR doporučuje také Mangl (1). Některá jeho doporučení se od výše uvedených významně odlišují. Především, Mangl počítá s vrstvením těl na sebe. Doporučení PAHO (17) a WHO (18) přitom počítají s pohřbíváním v jedné vrstvě, zatímco Perera a Briggs (19) považují vrstvení těl na sebe dokonce za nepřipustné. Mangl (1) dále nepožaduje, aby byla těla uložena do nedegradujícího materiálu. Naopak, v případech, kdy jsou těla uložena v hygienických vacích, je podle Mangla „nutné tyto vaky v hrobě roztrhnout nebo otevřít tak, aby zemina měla co největší kontakt s tělem mrtvolky pro zabezpečení bezproblémového tlení“. WHO (18) i Perera a Briggs (19) přitom uložení těl do obalového materiálu doporučují. Domníváme se, že tyto rozpory jsou důsledkem rozdílných východisek při formulaci těchto doporučení. Zatímco opatření doporučená Manglem (1) směřují primárně k zajištění bezproblémového tlení pohřbených těl, doporučení PAHO (17), WHO (18) i Perera a Briggs (19) mají zajistit také to, aby během tlení těl nedocházelo k mísení ostatků různých osob.

Nakládání se zemřelými vystavenými nebezpečným chemickým, biologickým nebo radioaktivním látkám

Specifický případ představuje z hlediska způsobu nakládání se zemřelými mimořádná událost s hromadným úmrtím osob, ke kterému došlo v důsledku úniku nebezpečných chemických, biologických nebo radioaktivních látek, ať už v důsledku provozní havárie, či záměrného rozšíření těchto látek např. při teroristickém útoku. Při zacházení s těly zemřelých jsou v těchto situacích veškeré zasahující osoby vystaveny působení uvedených nebezpečných látek. INTERPOL (20) doporučuje provést v těchto případech před zahájením všech úkonů důslednou dekontaminaci těl zemřelých osob. Dekontaminace je efektivní zejména tehdy, pokud se jedná o chemické nebo

radioaktivní látky, v případě zamoření těla biologickou látkou je účinnost dekontaminace relativně nízká. Účinnost dekontaminace je snížena i tehdy, pokud se na těle oběti nacházejí otevřená zranění, popř. je tělo oběti fragmentováno. V tomto případě pronikají nebezpečné látky ve vysoké míře do organismu a vnější dekontaminace proto není dostatečně účinná. V případě závažné kontaminace těl obětí je doporučováno provést pohřbení nebo kremaci pozůstatků neprodleně bez vykonání úkonů nutných pro identifikaci obětí.

Lékař provádějící prohlídku těla zemřelého má dle § 86 odst. 3 zákona o zdravotních službách (8) povinnost oznámit neprodleně příslušnému orgánu ochrany veřejného zdraví podezření na přítomnost nebezpečné infekční choroby u zemřelé osoby bez ohledu na to, zda byla tato choroba příčinnou smrti, či nikoliv. Podobně v případě podezření na kontaminaci těla zemřelého radioaktivní látkou je povinen dle § 86 odst. 4 hlásit tuto skutečnost Státnímu úřadu pro jadernou bezpečnost a orgánu ochrany veřejného zdraví. Uvedené orgány pak stanoví podmínky pro přepravu, provedení pitvy a pohřbení těla zemřelého.

Ústřední orgán státní správy pro bezodkladné pohřební služby

Z hlediska realizace bezodkladných pohřebních služeb při hromadném úmrtí osob má zásadní význam určení příslušného ústředního orgánu státní správy, kterému přísluší významná metodická a koordinační úloha v oblastech vymezených mu zákonem č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „kompetenční zákon“) (21). Ústředním orgánem státní správy ve věcech pohřebnictví je přitom dle § 14 odst. 1 tohoto zákona Ministerstvo pro místní rozvoj.

Výše uvedené se však nevztahuje na dobu trvání ozbrojeného konfliktu. Provádění bezodkladných pohřebních služeb patří totiž mezi úkoly civilní obrany podle čl. 61 Dodatkového protokolu I k Ženevským úmluvám (3). Plnění těchto úkolů je přitom podle § 2 písm. e) zákona o IZS (15) předmětem ochrany obyvatelstva. Ústřední orgánem státní správy pro ochranu obyvatelstva je podle § 12 odst. 1 písm. m) kompetenčního zákona (21) MV ČR. Úkoly MV ČR na úseku ochrany obyvatelstva přitom vykonává dle § 6 odst. 3 zákona č. 320/2015 Sb., o Hasičském záchranném sboru České republiky a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 118/2017 Sb. (22) vykonává generální ředitelství HZS ČR.

ZÁVĚRY

Z provedené analýzy právních předpisů plyne, že významná role při koordinaci bezodkladných pohřebních služeb v České republice za krizových situací nevojenského charakteru přísluší na úrovni kraje hejtmanovi a na ústřední úrovni vládě ČR. Některé okolnosti realizace bezodkladných pohřebních služeb však nejsou dle našeho názoru v platných právních předpisech dostatečným způsobem upraveny:

1. Předně, dle občanského zákoníku rozhoduje o způsobu pohřbu osoby, jejíž totožnost nebyla zjištěna, obec, kde tato osoba zemřela. To však znamená, že o pohřbu osoby nemůže rozhodnout hejtman kraje, a to ani tehdy, když provádí koordinaci bezodkladných pohřebních služeb za krizového stavu. Tato situace může významně komplikovat provádění bezodkladného pohřbívání.
2. Platná právní úprava nestanovuje žádné požadavky na způsob provedení bezodkladného pohřbu. Jedině v případě, kdy nebyla totožnost mrtvého zjištěna, je dle zákona o pohřebnictví (11) jedinou přípustnou formou pohřbu inhumace (s výjimkou těl nakažených nebezpečnou infekční nemocí nebo kontaminovaných radioaktivní látkou). V případech, kdy byla totožnost mrtvého zjištěna, ale okolnosti neumožňují provedení řádného pohřbu v souladu s § 114 občanského zákoníku (10), je nařízení kremace dle současné právní úpravy přípustné, a to bez ohledu na rozhodnutí zemřelého nebo blízkých osob v pořadí stanoveném v uvedeném ustanovení občanského zákoníku.
3. Recentní právní úprava nestanovuje způsob pohřbení pozůstatků osob, jejichž totožnost nebyla určena, v případech, kdy nebylo z jakýchkoliv důvodů možné provést úkony nutné pro následnou identifikaci těchto pozůstatků (dokumentace těla, odběr vzorků DNA apod.). Domníváme se, že pro tyto případy by bylo vhodné vytvořit závaznou metodiku nebo doporučení stanovující takový postup pohřbení pozůstatků, který by umožňoval jejich následnou exhumaci.

Odstranění nejasností či rozporů v normativních právních aktech a provedení organizačních změn bezodkladných pohřebních služeb při hromadném úmrtí osob přispěje ke zvýšení a zlepšení krizové připravenosti na řešení vybraných mimořádných událostí (např. epidemie, přerušení dodávek elektrické energie, teroristické útoky).

Domníváme se, že další výzkum v této oblasti by měl být zaměřen na tvorbu metodického materiálu, který by upřesňoval způsob provedení bezodkladného pohřbívání v právním prostředí České republiky. Součástí tohoto materiálu by měla být mimo jiné identifikace postupů, které by vedly ke zvýšení úspěšnosti následné identifikace pohřbených osob. Výběr doporučených postupů by měl být založen na analýze očekávaného zvýšení úspěšnosti následné identifikace pohřbených osob i časové a finanční náročnosti těchto postupů. Na základě této analýzy bude možné navrhnout konkrétní adekvátní doporučení pro realizaci bezodkladného pohřbívání v České republice.

FUNDING SOURCES

Authors declare no financial support.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare that they have no conflicts of interest regarding the publication of this article.

ADHERENCE TO ETHICAL STANDARDS

All applicable international, national, and/or institutional guidelines for the care and use of animals were followed.

CITACE

1. Mangl J. Řešení lidských ztrát v prostředí mimořádných událostí. In: *Zdravotnictví a integrovaný záchranný systém při hromadných neštěstích a katastrofách*. Praha: Grada; 2014. s. 78–82. ISBN 978-80-247-4578-7.
2. Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 65/1954 Sb., o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války. Praha: Ministerstvo vnitra; 1954.
3. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 168/1991 Sb., o vázanosti České a Slovenské Federativní Republiky Dodatkovými protokoly I a II k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a konfliktů nemajících mezinárodní charakter, přijatých v Ženevě dne 8. června 1977. Praha: Ministerstvo vnitra; 1991.
4. Zákon č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2011.
5. Vyhláška č. 240/2012 Sb., kterou se provádí zákon o zdravotnické záchranné službě. Praha: Ministerstvo vnitra; 2012.
6. Vyhláška č. 98/2012 Sb., o zdravotnické dokumentaci, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2012.
7. Ministerstvo vnitra České republiky - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky: STČ 09/IZS Zásah složek IZS u mimořádné události s velkým počtem zraněných osob, Praha: Ministerstvo vnitra České republiky - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky, 2016.
8. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2011.
9. Pokyn policejního prezidenta č. 150/2016, o týmu DVI České republiky. Praha: Policie České republiky. 2016.
10. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2012.
11. Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2001.
12. Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2000.
13. Ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Praha: Ministerstvo vnitra; 1998.
14. Zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2000.

15. Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 2000.
16. Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 1999.
17. PAHO. Management of dead bodies after disasters: a field manual for first responders. 1st ed. Washington, D.C.: PAHO, 2006. ISBN 92-75-12630-5.
18. WHO. WHO/WEDC technical notes on WASH in emergencies: Disposal of dead bodies in emergency conditions. Geneva: WHO, 2011.
19. Perera C, Briggs C. Guidelines for the effective conduct of mass burials following mass disasters: post-Asian Tsunami disaster experience in retrospect, *Forensic Sci. Med. Pathol.* 2008;4(1):1-8. Available from: <http://link.springer.com/10.1007/s12024-007-0026-1>.
20. INTERPOL. Annexure 16: Guidelines for Dead Body Management and Victim Identification in CBRN Disasters. In: G. Ponsell, C. Fillon, and Y. Schuliar, *Guidelines for the Management and Identification of Deceased Victims in Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) disasters, Review of Forensic Pathology*, 2011;2:94–107.
21. Zákon České národní rady č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra; 1969.
22. Zákon č. 320/2015 Sb., o Hasičském záchranném sboru České republiky a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 183/2017 Sb. Praha: Ministerstvo vnitra; 2015.